

УДК 1:316.77

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.33.10>

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СУТНОСТІ КОМУНІКАТИВНОГО ВИМІРУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Лариса Харченко

*Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
факультет історичної і соціально-психологічної освіти,
кафедра філософії і соціальної антропології імені професора І. П. Стогнія
бул. Сухомлинського, 30, 08401, м. Переяслав, Київська область, Україна*

Показано, що сьогодні інформація стає невід'ємною складовою частиною всіх сфер життя соціуму, а посилення ролі комунікацій у сучасному суспільстві приводить до того, що в центр досліджень ставиться сфера знань про процеси, які відбуваються між феноменом комунікації та власне суспільством, про їхнє взаємопроникнення, взаємопереходи. Аналізуються значні зміни у житті сучасної людини й суспільства завдяки бурхливому розвитку технологічної культури. Визначальним елементом, який супроводжував ці зміни, стали трансформації в царині людської комунікації. Значна увага приділена комунікативному буттю людини, а також осмисленню світової філософської думки з питань комунікації. Підкреслюється, що комунікація є не просто передачею-прийомом інформації, а створенням певної спільноти, деякої міри взаєморозуміння між учасниками. Акцентується увага на необхідності зворотного зв'язку та накладання сфер особистісного досвіду в досягненні цього взаєморозуміння.

Характеризується системний підхід до аналізу комунікації. Комунікація як сутнісна сторона суспільства розглядається як один із його аспектів, який виступає стимулом розвитку всього суспільства. Зазначається, що матеріальною основою соціальних комунікацій є виготовлені людиною матеріальні носії інформації та засоби керування наявними інформаційними ресурсами. Показано, що інформатизація, з одного боку, сприяє найбільш ефективному задоволенню потреб в комунікації, а з іншого – породжує нові інформаційно-комунікативні потреби. Наявність інформаційних потреб дозволяє говорити про інформацію як про ресурс, що задовольняє ці потреби. Акцентується увага на тому, що зростання інформаційних потреб сприяє інтелектуалізації й духовному розвитку як окремої людини, так і суспільства загалом. Відзначається, що тільки на основі загальнодоступності знань і всіх досягнень світової культури може відбутися зміна традиційних світоглядних установок суспільства на цінності та принципи соціальних комунікацій.

Ключові слова: комунікації, соціальні комунікації, інформація, спілкування, інформаційне суспільство, комунікаційні технології, соціальна взаємодія.

Існування людства, формування та розвиток суспільства пов'язані з інформацією та зумовлені нею. Інформація в історії розвитку цивілізації завжди відігравала визначальну роль і служила основою для ухвалення рішень на всіх рівнях і етапах розвитку суспільства. В історії суспільного розвитку виділяють декілька інформаційних революцій, пов'язаних із кардинальними змінами у сфері виробництва, обробки та циркуляції інформації, суспільних відносин, що привели до радикальних перетворень. Внаслідок таких перетворень суспільство набувало, в певному значенні, нової якості.

Розгалуженість системи соціальних комунікацій об'єктивно відображає потреби суспільства в задоволенні необхідного доступу до інформаційних ресурсів усіх його членів для підтримки функціонування наявних соціальних структур і найбільш соціально актив-

ної частини населення, яка має здійснювати виробництво нових і ефективне використання наявних інформаційних ресурсів, чим зумовлюється, значною мірою, забезпечення необхідного суспільного розвитку.

Як свідчить практика, Інтернет примножує контакти людей, скорочуючи відстані; посилюється обмін інформацією, виникають нові форми співпраці (наприклад, дистанційна освіта, віртуальні конференції і т. ін.). Інтенсивний ритм сучасної цивілізації, неспинний розвиток електронних комунікаційних засобів об'єднують людей різних країн, материків, національностей, конфесійних і культурних орієнтацій. Окрім того, варто зазначити, що спілкування – це соціальний феномен, який розкриває механізми структуризації, організації та функціонування людського суспільства, способи і форми долучення індивіда до соціально-історичного контексту.

Метою цієї статті є філософське осмислення сутності комунікативного виміру інформаційного суспільства.

Ступінь розробки проблематики. Від початків становлення філософської думки і дотепер ми простежуємо звернення до проблем комунікації, діалогу, спілкування. Цю проблематику виділяли та детально висвітлювали у своїх працях Аристотель, І. Кант, В. фон Гумбольдт, Ф. Шлейєрмахер, С. К'еркегор, М. де Унамуно, С. Франк, М. Бубер, Г. Марсель, М. Хайдеггер та ін.

Як автономна філософська проблема тема комунікації постала лише у 80–90-х рр. ХХ ст. у німецькій комунікативній філософії. Дослідницькі пошуки у цьому питанні спираються на методологічні розробки видатних філософів Ю. Хабермаса та К.-О. Апеля.

Серед багатьох дослідників існує думка, що сучасна людина живе у просторі тотальної комунікації. Розвиток нових комунікаційних технологій, поширення віртуальних спільнот дозволяє говорити про формування так званого постіндустріального суспільства. Прогноз щодо появи такого типу суспільства подали у своїх роботах такі вчені, як Д. Белл, Е. Тоффлер, Т. Стоуньєр, М. Постер, А. Турен. Головною особливістю постіндустріального суспільства, на їхню думку, є переважання інноваційної складової частини, що базується на розповсюдженні та споживанні інформації, а не матеріальному виробництві. Саме тому низка дослідників поряд із терміном «постіндустріальне» використовують поняття «інформаційне суспільство».

Так, проблемою комунікації займалися представники різноманітних напрямів філософії: від трансцендентальної феноменології Е. Гуссерля й аналітичної філософії до філософської герменевтики та постмодернізму.

Особливістю філософського дослідження інформаційних комунікацій є те, що надзвичайно динамічне і масове використання нових інформаційних технологій у сучасному суспільстві здатне кардинальним чином вплинути на систему формування соціального досвіду і на зміну глибинних механізмів, які формують самосвідомість людини. Сучасні технології, що використовуються в інформаційному обміні, не тільки полегшують цей обмін, але й створюють специфічно нові умови, за яких комунікація, що розглядається як практична діяльність, провокує процеси відчуження інформації від конкретних учасників комунікативного процесу через комунікативну модифікацію інформації, створення нової системи масового, а можливо, і тотального інформаційно-технологічного контролю за громадянами. Це призводить до змін у структурі не тільки суб'єкт-суб'єктних відносин спілкування, але і суб'єкт-об'єктних відносин комунікативної взаємодії, що призводить до змін у ставленні людини до самої себе як до особистості.

Розгалуженість системи соціальних комунікацій об'єктивно відображає потреби суспільства в задоволенні необхідного доступу до інформаційних ресурсів усіх його чле-

нів для підтримки функціонування соціальних структур і найбільш соціально активної частини населення, котра має здійснювати виробництво нових і ефективне використання наявних інформаційних ресурсів, чим зумовлюється, значною мірою, забезпечення необхідного суспільного розвитку [1].

Логіка сучасного розвитку вимагає більше комунікації. У сучасному суспільстві останню можна порівняти із кровоносною системою, яка пронизує все і всіх, кожен соціальну клітину, інакше атрофія цих органів буде неминучою, що може призвести до хвороби всього організму. Демократія є не просто вимогою політичного порядку – вона стає формою політичної комунікації у сучасному суспільстві тією самою мірою, якою такою формою комунікації є ринок в економіці, система мас-медіа в культурі, – говорить Е. Тоффлер. Він упевнений, що майбутнього боятися не потрібно, потрібно вчитися його визначати. Наше майбутнє тісно і суттєво пов'язане з комунікацією, і щоб передбачати своє майбутнє, потрібно розуміти, чим є комунікація [2].

Роль комунікації у розвитку суспільства діалектична: з одного боку, вона є стратегічно-інструментальним засобом розвитку суспільства, а з іншого – саме суспільство як певна соціальна реальність є одним зі способів налагодження та розвитку певних комунікативних зв'язків. У такому контексті, доводить Є. Романенко, вона є одним із найбільш ефективних способів створення відповідних комунікативних систем, які впливають на характер виробничої діяльності, форму міжкультурних відносин, тенденції історичного розвитку та специфіку соціальної структури суспільства [3].

Кожен суб'єкт комунікації є відправником і одержувачем повідомлення не послідовно, а одночасно; будь-який комунікативний процес містить у собі, окрім теперішнього (конкретної ситуації спілкування), неодмінно й минуле (пережитий досвід), а також проєктується в майбутнє. Незважаючи на те, що більшість комунікативних ситуацій мають для нас чітко визначені початок і кінець, тобто є дискретними, ми не знаємо, де, коли, з ким і в якій спосіб наша розмова з комунікативним партнером може отримати продовження в наших відносинах-спілкуваннях з іншими людьми. Якість комунікативних актів зумовлена як технічними можливостями, так і світоглядними настановами самих комунікантів, рівнем розвитку їхньої інформаційної культури. Комунікація може передувати певній дії, може виконувати функцію корегування діяльності, а також може бути підсумковим етапом певної послідовності дій.

Комплекс комунікативних актів, об'єднаних спільним завданням і ситуативними умовами, можна назвати комунікативною подією. Дослідження науковців (Г. Андрева, І. Зимня, Б. Паригін та ін.) дозволили визначити, що структура будь-якого комунікативного акту відображає взаємопов'язані аспекти: перцептивний, комунікативний та інтерактивний. Перцептивний аспект демонструє процеси взаємного сприйняття, розуміння і пізнання партнерами з комунікації один одного, від чого залежить їхнє порозуміння. Перцептивні навички виявляються у здатності людини правильно оцінювати контекст комунікації, розуміти настрій свого партнера за його вербальною і невербальною комунікативною поведінкою, зважати на його психологічні особливості [4, с. 92].

Вітчизняний дослідник В. Різун розглядає соціальні комунікації як систему суспільної взаємодії, яка включає визначені шляхи, способи, засоби, принципи встановлення і підтримання контактів на основі професійно-технологічної діяльності, що спрямована на розробку, провадження, організацію, удосконалення, модернізацію відносин у суспільстві, які налагоджуються між різними соціальними інститутами, де, з одного боку, у ролі ініціаторів спілкування найчастіше виступають соціально-комунікаційні інститути, служби, а з іншого – організовані спільноти (соціум, соціальні групи) як повноправні учасники

соціальної взаємодії. Ці комунікації є соціально маркованими, бо передбачають взаємодію із соціально визначеними групами людей [5].

Отже, комунікація торкається сьогодні практично всіх сфер буття сучасної людини, і навіть побіжний погляд на суспільні трансформації, що відбуваються, свідчить про стрімкий розвиток комунікаційних процесів. У свою чергу, зміни комунікацій змінюють світ і його цілісність. Виходячи з цього, виникає проблема комунікацій як феномену соціального життя, невіддільного від проблеми відносин людей, які формують людину як суб'єкта, що розвиває у своїй діяльності суспільство. Зростання значущості цього явища в суспільстві, що постійно змінюється й ускладнюється, виникає необхідність вивчення його впливу на особистість, на суспільство загалом і створює потребу теоретичного узагальнення комунікації в рамках соціальної філософії.

Таким чином, інформатизація, з одного боку, сприяє найбільш ефективному задоволенню потреб в комунікації, а з іншого – породжує нові інформаційно-комунікативні потреби. Наявність інформаційних потреб дозволяє говорити про інформацію як про ресурс, який задовольняє ці потреби. Відзначимо, що зростання інформаційних потреб сприяє інтелектуалізації й духовному розвитку як окремої людини, так і суспільства загалом.

У кінці ХХ ст. вперше в розвитку людського суспільства інформація стає пріоритетним ресурсом. Успішне вирішення проблем соціально-економічного розвитку суспільства багато в чому визначається тим, наскільки ефективно використовується інформація як ресурс у всіх сферах діяльності, наскільки широко застосовуються сучасні інформаційні технології як засіб використання інформаційного ресурсу. Інформатизація дає можливість масового використання інформаційних технологій у всіх сферах діяльності людини, створення автоматизованих інформаційних систем, що ефективно підтримують функціонування економічних, організаційних і соціально-культурних структур (таких як наукова і освітня діяльність, промислове виробництво, фінансова діяльність, охорона здоров'я, торгівля, діяльність різних органів влади і т. д.) [6, с. 68].

Нові інформаційні технології відіграють вирішальну роль у розвитку інтелектуальних здібностей людини. Саме тому ці технології розглядаються фахівцями як засіб розвитку таких якостей людини ХХІ ст., як системне наукове мислення, конструктивне образне мислення, розвинена уява, просторове й асоціативне мислення, розвинена інтуїція, варіативність мислення і відчуття нового, хороша лінгвістична підготовка і володіння іноземними мовами, які найбільшою мірою забезпечують можливості широких міжнаціональних контактів людини.

Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що підвищення інтелектуального рівня окремої людини веде до інтелектуалізації всього суспільства загалом, що є необхідною складовою частиною процесу інформатизації, оскільки тільки суспільство з високим інтелектуальним потенціалом здатне реалізувати всі можливості інформатизації, а не зупинитися тільки на техніко-технологічній стороні цього процесу.

Варто відзначити той факт, що принципова різниця між прагненням філософів до мудрості та вченими до ерудиції криється у їхньому ставленні до знань. Якщо дотримуватися філософської традиції, то сучасний, абсолютно новий і вражаючий рівень наукової аргументації, накопичений у численних галузях знань, не може априорі заперечувати філософію. Навпаки, її слід об'єднати за допомогою універсальної філософської теорії та вивести сучасну культуру на нові рівні досконалості [7, с. 10].

Важливо те, що сучасні інформаційні технології є способом залучення людини до джерел і змісту всієї світової культури. Інформатизація – найважливіший спосіб усупіль-

нення знань, перетворення їх на загальне надбання. Відзначимо, що тільки на основі загальнодоступності знань і всіх досягнень світової культури може відбутися зміна традиційних світоглядних установок суспільства на цінності та принципи соціальних комунікацій.

Як зазначалося вище, у процесі інформатизації потужно трансформується інтелектуальний потенціал соціуму за допомогою засобів інформатики, особливо заснованих на системах штучного інтелекту. Відбувається підвищення інтелектуального й інформаційного потенціалу нації, тобто здібності людей проводити і засвоювати нові знання, істотно розширюються можливості пізнання й комунікацій. Це приводить до зростання інтелектуалізації суспільства загалом, що особливо важливо для становлення ноосферного інтелекту людства. Так, автори доводять, що теорія «Еволюція матерії» – це науково-філософська теорія, яка певним чином систематизує наукові знання останніх чотирьох століть і збагачує онтологію космосу новими значеннями. Це дає можливість створити філософію Космосу, тобто нове універсальне філософське вчення про буття, що об'єднує різні наукові знання про космологію, біологію та нейронауки через загальну філософську ідею «Ті, хто перетворює Всесвіт» [7, с. 11].

Отже, можна стверджувати, що високі технології створюються розумом, об'єднуються освітою, наукою і культурою. У стратегічний прорив увійдуть насамперед високоосвічені, інтелектуально потужні нації – народи глобального світобачення і культури. Як зазначалося у попередніх наших розвідках, тільки завдяки реформованій і високоефективній освітній системі держава може досягти зростання людського потенціалу, а також отримати вигоду від людського капіталу, тобто спрямувати свій потенціал на економічне зростання та розвиток інших сфер діяльності [8, с. 144].

Використання комп'ютерних технологій створює принципово інші можливості не тільки в отриманні людиною нових знань, але і в розвитку її відчуттів і всієї емоційної сфери. Зростання й накопичення знань є визначальним чинником розвитку людства, спрямований стійкий розвиток у принципі неможливо здійснити без інформаційного забезпечення. Обсяг інформації, необхідний для переходу до стійкого розвитку, на багато порядків вище, аніж за стихійного розвитку суспільства, але справа не тільки в кількості інформації, але і в її якості.

Зазначимо, що власне людське існування можливе лише у з'єднанні взаємодіючих груп людей, котрі застають на кожен момент певні відносини, що склалися, вступають у ці відносини за допомогою комунікації. Обмін інформацією має місце в будь-якому соціальному процесі, оскільки інформаційною є сама культура, що виступає як контекст.

Саме через конкретні види людської діяльності та багатоманітні форми соціальних відносин соціальна комунікація реалізується в суспільному бутті. Передача соціальної інформації розглядається нами як змістова сторона соціальної комунікації. Якщо соціальна комунікація фіксується на рівні структурної інформації, то діяльність і соціальні відносини забезпечуються циркуляцією інформації оперативної. Зумовленість спілкування інформаційною взаємодією суб'єктів цілком закономірно приводить до експлікації поняття «спілкування» через інформаційний обмін, включений у трудову діяльність. Дійсно, спілкування засноване на інформаційній узгодженості суб'єктів, що можливо лише за участю їх у процесі взаємного обміну інформацією. Отже, суть соціальної комунікації є системою організованих інформаційних взаємодій у процесі діяльності й відносин суб'єктів [6, с. 166; 6, с. 171].

Людина відчуває потребу у спілкуванні, в постійному обміні інформацією, в емоційній взаємодії. Комунікація і є найважливішою формою культурного спілкування, вона є необхідним обміном життєвою інформацією між людьми, що здійснюється цілеспрямовано.

вано і побудована на принципі вибірковості. У широкому сенсі духовне спілкування виступає як культурний інформаційний зв'язок, як комунікація на основі взаємної міжсуб'єктної передачі інформації.

Висновки. Таким чином, у сучасному світі бурхливого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, методів інформаційних впливів багато що залежить як від суб'єктів інформаційно-комунікативної дії, так і від характеру соціальних відносин між цими суб'єктами. Діяльність суб'єктів інформування в сучасному світі зрештою визначається соціальними чинниками. Шляхи розвитку інформатизації суспільства виявляються пов'язаними із труднощами і можуть призводити до конфліктів, але ці конфлікти зазвичай породжені не тільки технічними проблемами інформатизації або комунікації. Це насамперед проблеми самого суспільства, і для їх вирішення необхідними є зусилля у соціальній сфері.

Філософія концентрує увагу на актуальних питаннях буття людини, зокрема спілкуванні, яке в добу інформаційного суспільства має містити цілий комплекс наук про основні, найважливіші сфери людського життя. У сучасному світі соціальна комунікація набула якісно інших форм і масштабів порівняно з попередніми етапами людської історії, вона охопила майже всі сфери буття людини та суспільства.

Водночас, незважаючи на різноманіття наукових доробок, присвячених комунікаціям, ця проблема є ще недостатньо вивченою в соціально-філософському аспекті. Зокрема, потребують подальшого уточнення окремі сутнісні питання віртуальних комунікацій, які мають місце у працях найвідоміших представників соціогуманітарного знання.

Список використаної літератури

1. Харченко Л.М. Соціальна комунікація як умова існування соціуму. *The Third International scientific congress of scientists of Europe. Proceedings of the III International Scientific Forum of Scientists "East-West"*. Premier Publishing s.r.o. Vienna. 2019. С. 147–152.
2. Тоффлер Е. Третя Хвиля / пер. з англ. Андрій Євса. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 475 с.
3. Романенко Є. Комунікація як необхідна складова розвитку сучасного суспільства. *Демократичне врядування*. 2012. Вип. 9. URL: <http://www.lvivacademy.com/visnik9/fail/Romanenko.pdf>.
4. Дмитренко Т.О. Сутність комунікації як універсальної форми соціальної взаємодії людей. *Вісн. ХДАК*. 2010. Вип. 30. С. 88–95.
5. Різун В.В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій. *Світ соціальних комунікацій*. 2011. Т. 1. С. 7–11.
6. Дзьобань О.П. Філософія інформаційних комунікацій : монографія. Харків : Майдан, 2012. 224 с.
7. Bazaluk O., Kharchenko L. The Philosophy of the Cosmos as the New Universal Philosophical Teaching about Being. *Philosophy and Cosmology*. 2018. Vol. 21. P. 6–14.
8. Kharchenko L., Levchenko L., Levkulych V., Khanas U. Education and human capital development: from stagnation to recession in the Ukrainian economy. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2020. № 4. P. 140–145.

**PHILOSOPHICAL REFLECTION ON THE ESSENCE
OF THE COMMUNICATIVE MEASUREMENT OF MODERN SOCIETY**

Larysa Kharchenko

Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav,

Faculty of Historical and Socio-Psychological Education,

Department of Philosophy and Social Anthropology named after Professor I. P. Stogny

Sukhomlinsky str., 30, 08401, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine

It is shown that today the information becomes an integral part of all spheres of social life, and the strengthening of the role of communications in modern society leads to the fact that in the center of research refers to the scope of knowledge about the processes that occur between the phenomenon of communication and society proper, about their interpenetration, mutual transitions. Analyzes the significant changes in the life of modern man and society due to the rapid development of technological culture. The defining element that accompanied this change was the transformation in the field of human communication. Significant attention is paid to the communicative being of man, as well as comprehension of the world philosophical thought on the issues of communication. It is emphasized that communication is not just the transmission-reception of information, but the creation of a certain community, a certain degree of understanding between the participants. Emphasis is placed on the need for feedback and overlapping spheres of personal experience in achieving this understanding.

A systematic approach to the analysis of communication is characterized. Communication as the essence of society is considered as one of its aspects, which acts as a stimulus for the development of the whole society. It is noted that the material basis of social communications is man-made material media and means of managing the available information resources. It is shown that informatization, on the one hand, contributes to the most effective satisfaction of communication needs, and on the other hand, it generates new information and communication needs. The presence of information needs allows us to talk about information as a resource that meets these needs. The emphasis is on the fact that the growth of information needs contributes to the intellectualization and spiritual development of both the individual and society as a whole. It is noted that only on the basis of universal accessibility of knowledge and all the achievements of world culture and can there be a change in the traditional attitudes of society to the values and principles of social communication.

Key words: communications, social communications, information, communication, information society, communication technologies, social interaction.